Д. Г. Саврушевский.

САНДУГАЧ.

СТИХОТВОРЕНИЯ

НА КРЯШЕНСКОМ ЯЗЫКЕ

КАЗАНЬ.
Третья Государственная Типография.
1920.

Список

стихотворений, вошедших в сборник Д. Г. Саврушевского.

1. Сандугач—соловей.
2. Жаз башы—начало весны.
3. Май айы—месяц май.
4. Ӑдям уйы—мысль человеческая.
5. Дӧнья жӧзӧ—лицо вселенной.
6. Сад бакчасы—сад.
7. Алма агачы—яблоня.
8. Ана жӧряге—материн. сердце.
9. Бишек жырыуы—колыб. песня.
10. Тямяке—табак.
11. Эчкелек—пьянство.
12. Жярминкя—ярмарка.
13. Сыйыр—корова.
14. Алтын кюкяй—золот. яичко.
15. Алтын балык—золот. рыбка.
16. Куян жорто—зайкина избушка.
17. Ат—лошадь.

18. Кязя—коза.

19. Тычкан—мышка.

20. Оло тилеляр—большие дураки.

21. Дунгыз—свинья.

22. Эттян сöяк артмас—собака от мосла не откажется.

23. Сугыш халляре—военные события.

САНДУГАЧ.

Сайра, сайра, сандугач,
Карлар китеб жаз булгач,
Агач-ўлям жяшяреб,
Жирнен жӧзӧ жангаргач.

Кюб кешеляр тынныйлар,—
Сайра, сайра, чутылдат;
Ачыулыны сюрелдер,
Монгайганны тиз жыуат.

Бигюк матур сайрыйсынг,
Нейляр уйлаб жырлыйсынг,
Кӧйнӧ каян табасынг,—
Жӧз тӧрлӧгя борасынг?

Бютян кошлар алайук
Сайрамыйлар синенг кюк:
Сайраб-сайраб карыйлар,
Синенг кюгюк булмыйлар.

Гяўдянг начар булса да,
Синенг таудыш бик чиста,
Тӧсӧнг соро булса да,
Сайрарга син бик оста.

Ичтя тынгнаб туймыйым
Сайрауынгны, сандугач,
Сине кӧн дя тынгныйым,
Эшляремнян туктагач.

Сине бер-аз тынгнасам,
Кюнгеллярем жыуана.
Ангный белгян кешеляр
Бар да синга кыуана.

Сайра, сайра, сандугач,
Жиргя кюммя талантынг,
Сайра халенг бар чакта,—
Кюб жук сайрар багытынг...

Жаз башы.

Февраль беткячь кыш ўтя,
Март айында жаз житя:
Кояш жакшук кыздыра,
Карны бер-аз сыздыра.

Каралдырар ӧстӧннян
Тамчылар да тамалар;
Мартнын уп бишляреннян
Герляўекляр агалар.

Бала-чага, сӧйӧнӧб,
Кӧряк тотоб жӧрӧйляр,—
Герляўек шяб китсеч диб,
Канауларны кӧрӧйляр

Уй-сыуырак жирлярга
Сыу кюл булыб жыйыла.
Каз-ўрдякляр тансыкка
Чап-чяц сыуга койона.

Жул бсляре гел тирес,—
Кара жылан кюк жата
Кичкя таба, жебшеткяч,
Ат аягы бик бата.

Мал терлек тя, кош-корт та
Жаз житкянне сизяляр:
Чöкöрдяшеб, сайрашыб
Ояларын тибяляр.

Март числасы бетяряк
Чыйыршыклар кюреня;
Алар сайрый башлагач,
Кыш ўткяне беленя.

Апрель айы башында
Кар сыулары кузгала;
Тагы беряр атнадан
Икешлярдян боз ага.

Бу багытта кешеляр
Чаналарны жыялар:
Жазгы кöнняр житеўгя
Арба кöйляб куялар.

Корт асраган бабайлар
Умарталар чыгара,
Делянкеле агайлар
Урман эше кубара

атын-кызлар шак та-шок
Барда киндер сугалар;
Кичкя таба, аш эчкяч,
Сыу жарына баралар.

Жанга чыккан чирямдя
Ташыу караб торалар,
Тöрлö уйыннар уйныйлар,
Тöрлö кинтяш коралар.

Май айында.

Май айнын башында
Агач-ўлям уяна,
Тагы беряр атнадан
Бöтöн дöнья кыуана:

Кортлар оча сöйöнöб,
Табыш ала тырышыб,
Умартäсы жанында
Жата талга сырыщыб;

Агач-ўлям ўнгяря—
Жяшел кейем кейеня,
Кар эрегян жирлярдя
Сары чячяк кюреня.

Кюгярчевняр гёрлёйляр,
Кюбялякляр уйныйлар,
Тургайлар да ауада
Чентгердяшеб жырлыйлар.

Кичке салкын тёшкячтен,
Сандугачлар сайрыйлар.
Кюб кешеляр аларны
Кюнел салыб тынныйлар.

Ул кённярдя мужиклар
Сабан-ашлык чячяляр,
Иртюк тороб чяй эчкяч
Бар да кырга китяляр.

Сабан чячеб бетергяч,
Тирес тюгя башлыйлар,
Кюнел биреб эшлягяч,
Аш жаратыб ашыйлар.

Сыу буйында балалар
Каз бябкясе саклыйлар,
Эш аралый ўзляре
„Таш чюблямеш“ уйныйлар.

Кай чагында, талыгыб,
Жаталар да жоклойлар,
Ул арада каргалар
Бябкялярне жолкойлар.

Май айынын башында
Карт кеше дя жяшяря:

Кыш бойокган кюнгелне
Жылы кӧнняр кютяря;

Бар бабайлар, ӓбейляр
Пич башыннан тошяляр,
Бик кюб эшляр эшлейляр,
Кояшка да п-ешяляр.

Эй матур жаз кӧнняре,
Сезне кемняр жаратмас?
Балкыб торган жылы кӧн
Кемнен жанын жыуатмас?

Ӓдям уйы.

Дӧньядяге бар нястядян
Алдымырак, жугары
Ӓдям уйы, ӓдям сюзе,
Уйыннары, жырлары.

Жирдян жӧрӧй, сыудан жӧзя,
Кюктян оча, гел кош кюк;
Ул чыгарган жактырткычлар
Утсыз жапа, кояш кюк.

Тауны казый, ташны кися
Кулындагы коралы;

Алтмыш катлы пулат сала
Аннын алтын куллары.
Илдян илгя кючеб жөрөй
Ул төзягян жырыулар,
Сандугач кюк сайрашалар
Ул жасаган уйыннар.
Мең-мең жыллаб ўлмей төра
Анын жазган сюзляре,
Мең жыл элек белеб тора
Анын кюңел кюзляре.
Тик ӓдямдя кай чагында
Карангылый акылын:
Гаделлекне жиргя табтаб,
Дошман кюря жакынын.

ДӦНЬЯ ЖӦЗӦ.

Исяблясям исем китя
Тормош законнарына,
Кюргян сайын хайран булам
Дөнья матурлыгына.
Ней ололок, ней матурлык,
Көндөз аяз булганда,

Нурлы кояш жактысына
Дӧнья балкыб торганда!

Бу нейлектян, кюбтяняяме
Кояш былай жактырта
Ней сябябтян жылысы да
Бӧтӧн жирне жылыта?..

Ней ололок, ней матурлык
Аяз тӧнняр булганда,
Аляя ничя мең жондозлар
Жем-жем итеб торганда!

Тулган айның жактысы да
Бу турлардан уйлата.
Уй бестӧня уй тӧшӧря.
Сӧйӧндӧря, моңайта.

Кышкы кӧннӧ карлар жауа.
Сыуык була, туңдыра,
Жяйге кӧннӧ жаңгыр жауа,
Ашлык жимеш уңдыра.

Басыуларга чыгыб жӧрсяң,
Ашлык ускян чагында,
Бик кюб габрят син аласың
Уз кюзеңнен алдында.

Ничя тӧрлӧ ашлык-ӱлям
Башыя жилгя эяляр,
Ничя тӧрлӧ кош-корт жӧрӧй,
Очоб кюкка меняляр;

Кортлар бежляб бал жыялар,
Тургайлар да сайрыйлар,
Ар кайсысы ӱз ӱзенчя
Кюнел биреб жырлыйлар!..

Белемпектян карасаң да
Кюб кодрятляр кюрясең.
Кайсын-берсен. кюрйясяң.
Уйлаб бар диб белясең.

Микроскоплар кюрсятяляр
Кюз кюрмяслек микроблар,
Дингезлярне жарыб жӧрӧй

Тау кадяре зур китлар.
Жир җӧзӧня кюз салсаң да,
Ис китярлек эшляр бар:
Жирляр, сулар. ташлар, таулар,
Тӧбсӧз-тирян тӧшляр бар..

Ней сябябгян, кюбтялиян ме.
Дӧньябезнын булышы.
Ауалагы пястялярнен
Рятен бозмой торошы?..

Бу турларда уйга тӧшсям.
Куркыб, калтраб китямен,
Кай чагында. уйлый-уйлый.
Тиряяб, пешеб бетямен.

Исяблясем исем китя
Тормош законнарына,
Кюргян сайын хайран булам
Дӧнья матурлыгына!..

САД БАКЧАСЫ.

Эй яшел сад бакчасы,
Бик яратам мин сине,
Атам, анам шикелле
Туйдырасың син мине.

Ней файдалар китеря
Синдя булган жимешляр,
Зур исябляр тӧшкяндя,
Син бирясең киңяшляр.

Агач чячяк атканда,
Кортлар оча сӧйӧнӧб,
Син ятасың чирямдя,
Кюлягяга сыйыныб.

Кюб турлардан уйнайсың,
Акрен геня жырлыйсың,

Бик кӧрсӧнӧб сулыйсыӊ,
Кай чагында жылыйсыӊ.

Эй жяшел сад бакчасы,
Жакты кояш жылысы,
Сандугачлар тауышы,
Уйлы жӧряк сулышы,

Онотмамын гумергя
Синдя кюргян кӧнлярне,
Жяшняб ӱскян гӧллярне,
Ай жактылы тӧннярне.

Алма-агач.

I

Байтак жыллар элгяре
Бер оло жул ӧстӧндя
Баяр жорто бар ыйы
Бик зур садпын эчендя.

Сад бакчасы жыл сайын
Бик кюб жимеш китергян'
Эш сӧйӧӱчян хужасы
Сыуны бик нык сибтергян.

Тора-торгач бу жортны
Бурлар талаб жаплырган,
Жяшпяб торган жорт урын
Басыу итеб калдырган.

Сатында ла жаимыйча
Бер казык та калмаган,
Тик иг читти, ипшлябтер,
Бер алмасы жанмаган.

Шуннан ары хужасы
Читкя китнян торорга,
Бу кайгыны онотоб,
Жяңа тормош корорга.

II

Эш бик начар алмасын:
Жангыз башы, жамансы...
Ўткян кöнняр псендя:
Кайда микян хужасы?..

Жяйнен зесе кöнöндя
Сыу сибеўче жок мынар,
Жапан-жапан миилятя
Кöтöўтяге мал тыуар:

Кай чагында, кич-иртя,
Карга куна башына,

Жилляр жаргэц сабыца.
Атлар килеб кашыза;

Тюбянеряк ботакны —
Кязя-сарык бетеря.—
Карар кеше булмагач,
Бар да зыян китеря.

Жаз башында, алайда;
Чячяк ата бу агач,
Тик чячяге ёз була,
Бер кастяр дя булмагач.

Кöзгя таба, кай жылны,
Алмалар да кюреня,
Тик пешкенче тормойлар,—
Узган барган ӱреня.

Бар кеше дя агачны
Аче-ãлма диб беляляр,
Ашаб ашаб карагач,
Чырай сытыб кöляляр.

III

Тора-бара бу жиргя:
Жаңа хужа табыла:
Мал кöтöлгян басыуда
Тагы казык казыла;

Жанган жортлар урнына
Тагы зур жорт салалар.
Элекеге сад урнын
Ряшяткяляб алалар.

Алма агачы тагынук
Кастяр кюря хужадан
Кӧтмягяндя котолды
Элекеге пужадан:

Тӧбӧндяге балчыгы
Жомошатыб казылган,
Жирнен дымы бетмяскя,
Салам-тирес жабылган.

Ӧч дюрт кӧнгя бер табкыр
Сыу сибяляр тӧбӧня.-
Шӧкӧр итя Аллага
Казер кюргян кӧнӧня!

Кӧз житяряк агачнын
Бик шяб кызыл алмасы
Ӧзӧб ашаб карагач,
Бик сӧйӧндӧ кужасы.

АНА ЖӦРЯГЕ.

Балакайым, гӧлӧкяйем,
Жаным, жан кисякяйем,
Татлы жоком, ашамныгым,
Эчяр эчемнекяем,

Сӧйӧнӧчӧм, кӧйӧнӧчӧм,
Гумер кюргян кӧннярем
Синенг ӧчӧн жуйган кӧчӧм,
Йоком калган тӧннярем.
Синга бер-бер зыян кился,
Йя чир тейся тяненгя.
Ашау, эчеў иския килмей,
Йӧряк жылаб тибеня.
Синенг ӧчӧн, киряк булса,
Жаным жарыб бирермен,
Катяр чакка туры килсяng,
Утка, сыуга керермен.
Балакайым, ник бу кадяр
Йаратамын мин сине?
Син дя шулай, минем кюгюк,
Йаратасыng мы мине?
Тыгна, балам; гумеренгдя
Тырыш, сабыр, гадел бул;
Шул гаделлек исеменя
Йан бирергя ӓзер бул.
Балакайым, гӧлӧкяем,
Кайчан кеше булырсыng?
Исяннегтя кюрем микян—
Кайда, ничек торорсоng?

Бишек жыруы.

Ӓллӧй, ӓллӧй, ӓллӧкӧй,
Жокоң киля бябекей.
Жокла, жокла, бябейем,
Кая битең ӱбейем.

Шыгыр, шыгыр итядер,
Балам жоклаб китядер.
Жокла, жокла, бябекям
Жоклатадыр ӓнекяң.

Ник кӧлясең, бябекям:
Ачуланыр ӓнекяң:
Тятят итяр ӱзеңне,
Жом тизеряк кюзеңне.

Жокла, жокла, жом кюзең,
Жоклатамын мин ӱзем.
Эй бябейем, гӧлӧем,
Кая тагын ӱбейем.

Балакайым, жаныйым,
Сиңа жыру жырлыйым,
Кюгярчен кюк гӧрлӧйӧм,
Жокла, жокла, гӧлӧйӧм.

Син жоклаган арада,
Эшем эшляб ташлармын:
Идян-сяке себереб,
Икмягемне басармын.

Шыгыр, шыгыр итядер,
Балам жоклаб китядер.
Аллой, äллöй, äллöкöй,
Жокладыңмы, бябекей?

Башың жанга бороддо,
Кюзляреӊ дя жомолдо.
Кая тагын ӳбейем,
Тыныч жокла, гöлöйем.

ТЯМЯКЕ.

Нейляр кюрмей äдям башы
Жирдя гумер иткяндя...
Кюб чагында кайгы тöшя,
Сöйöнöчляр кöткяндя.

Кай чагында, эчеӊ пошоб,
Ней эшляргя белмейсеӊ,—
Бöтöн дöнья начар тея,
Жакшы нястя кюрмейсеӊ...

Жарый äле чыгарганнар
Тарта торган тямяке:
Бик жамансы булгандыр дим
Житмеш жыллаб элеке.

Зур кайгылы ädämne дя
Шул тямяке жыуата.
Ут кюк жанган жöрякне дя
Бер папирос сыуыта.

Кай чагында, сакланмыйчы,
Простудиться итярсең,
Самый киряк эш öстöндя
Кинят чирляб китярсең:

Тартыб жибяр бер папирос,
Шушы сиңа килешер,
Тямякенен кыуатына
Нейдей чир дя бирешер.

Тямякенең никотины
Микробларны бетеря,
Шуңар кюря саулык öчöн
Бик зур пайда китеря.

Килче, туган, тартыйыкчы,
Махорка бар äзеряк
Шырпың бар мы? Минем беткян.
Мя тот, жаса тизеряк!..

— Утырмачы эт кюк ÿртяб,
Бар чыгыб тарт, бар, бар, бар!
Дяшмей тартыу житмей äле.
Пайдасын да табканнар!..

Сез жауызлар, сез киафрлäр,
Малдан хужы буласыз, —

Мал ашамас ӓче ӳлямне
Ауаыгызга аласыз.
Ашар микян, биреб кара
Бер-бер малга тямяке?
Ашау тӧгӧл, жакын килмяс.
Анын исюк ӓшяке.

Ич пайдасыз арыу нястя,
Тик саулыкны бетеря.
Жорт тотоуы турынан да
Аз ме зыян китеря?
Жарый ӓле ӳткян жылны
Байтак нястя чячтегез—
Сатыб алыб тарткан чакта
Ней акчалар тюктегез?

Шырпы, кыягаз алырга да
Икмяк тотоб чыгасыз,
Оярларда кюкяй калмый-
Барын шунда тыгасыз.
Ник бу кадяр белэмсез сез,
Нейгя кирякул тартыу?
Ней ӓйтясенг, ней тиргейсенг,
Кая сезне туктатыу!

Заман акры житяргя дер,
Тартмый торган кешюк жук,
Атсыз тунсыз жарлылар да
Тямякеган бар да тук.

Жяше тарта, карты тарта,
Тарта пубы, мулласы...
Алар иткян теляк-намаз
Ничек кабыл буласы?

Тэртыу гына житмей äле,
Боронга да иснейляр.
Берсен берсе очратканда,
Тырыс какмый китмейляр.

Татар калкы. мосольманнар,
Тел астына салалар.
Мыны кюреб, кюб кешеляр
Шаклар катыб калалар.

Ней тяме жук, исе сасы..
Чыгардылар бер этлек...
Дяўлятенгне тётён иткяч,
Ник жукармас тереклек?

Остял буйы, балалар да
Ойрянерга тырыша:
Аулак жирга жыйылышыб,
Шыры беляи булыша

Котом чыга уттан-кюзлян,
Бер нястясез калыи сыг,
Жортсыз-жирсез калыб китсянг,
Тагы ничек салырсыг?..

Ис китмяслек тёгёл инде
Бу чактагы äлямгя.

Угет итеб айткян сюзляр
Бар да китя арямгя...
Жарый але, катын-кызлар
Бу этлекня биренмей.
Берян-сярян бар барын да,
Бигюк кюзгя кюренмей.
Тора-бара, бер башланса,
Алары да ойрянер:
Заманасы шундый инде,
Усаллык тиз койлянер...
Эшетямсең оло тиле?
Тартма димен, койрятмя!
Син ичмаса узең тартсаң
Яш кешене ойрятмя!
Кемняр шулай жуние коже,
Ойдя тартыб утыра?!
Абяу, кяфр, оло тиле,
Торган сайын котора!
Айтеб торам, койрятмя диб
Аңын сайын тартмакчы!
Бик айткяние белмясягез,
Ана кисяу агачы!!.
Атаң-мярхум, бик эчея дя,
Тямякене тартмады,
Аның ные этлек очон
Жорт нястясе сатмады.

Ӱткян гумер жакшы булды,
Шӧкӧр итям Ходайга,
Арям-шярям итмягячтен
Корт барды гел унгайга.

Нейляр булыр сунгга табя,
Минем кюзем жомолгач?..
Кайтыб кюреб булмас инде,
Ӧскя балчык салынгач...

Ӱткярясеэ ӱзягемя,
Эй балалар, балалар!..
Айткянне дя белмейляр бит,
Жюнсез, жӧзӧ каралар!..

ЭЧКЕЛЕК.

Кызыл Микит эчеб жӧрӧй,
Бар дӧньясен онотоб,
Ишлегеня жамагатын
Кӧно-тӧнӧ жылатыб.

Атасыннан калган маллар
Гел ӓрямгя беттеляр;
Быйыл меня балалары
Мир кӧтӧӱе кӧттӧляр.

Ней мал ыйы Питер байда:
Ындыр тулук игене,
Ун биш башлаб ат сыйыры,
Жӧздян артык сарыгы.

Акчасы да кюб диделяр,—
Банкыда да булган дей.
Меня казяр Мекетясе
Калдык атын саткан дей.

Шулай, туган, дӧнья хале...
Уйлаб торсаҥ гыбрят кюб.
Эчкечӧнен кӧн тормошо
Жил сындырган салам кюк.

ЖЯРМИНКЯ.

Меня сиҥа жярминкя
Кюзеҥ туя караб кал,
Жан телягян тауар бар,—
Акчаҥ булса, сайлаб ал.

Тартма-тауар кюб икян,
Челтяр киряк буласы
Киряк тауар кюб кюбен.
Акча каян аласы?..

Ибан сорой кюн итек,
Палук сорой мамык шял.
Ӳземя дя бик киряк...
Алмам индӗ, акча жял.

Ана кряшен кызлары
Чарт-чорт сагыз чяйнейляр,
Тӧрлӧ жактан жыйылыб,
Жукпы-барны сӧйлӧйляр.

Ӧс-башлары бик чиста,
Тюще тулы дяӳяте,—
Жалт-жолт итя коянта
Ата-баба дяӳляте.

Кряшен жегетляре дя
Ӑрле-бирле жӧрӧйляр,
Узган-барган кызларга
Кюзнэ тӧшӧргялейляр

Кайсылары, жыйылыб,
Уйнаб-кӧлӧб торалар,
Тямяке дя тарталар
Айбагыр да жаралар.

Пинжак белян фуражкы
Кюбесенеп ӧстӧндя:
Кара шляпя, казакый
Бетеб бара илендя

Ана кырык тартмачы
Шырый-шырый кычкыра.

Өч тянкялек тауары,
Җөз тянкялек ауазы:
„Эй бабайлар, әбейляр,
Эй агайлар, тютейляр,
Бире таба килегез,
Тауарымны кюрегез!

Алчы сагыз, жә уймак
Алмый китмя, кюб уйлаб.
Иннек, кершян, жиз эскяк...
Килче тотчо, жяш жөряк“!..

Киля гармун тауышы
Кямитчеляр жагынпан.
Әлля тышка чыккаппар,
Калык бик кюб жыйылган?..

Кая мин дя барыйым,
Кямитлярен карыйым,
Җюлярлярен кюрейем,
Бер туйгынчы көлөйем.

Чыккап икяп, кара әле,
Бейешляляр, уйныйлар.
Матур икян кызлары,
Чырылдашыб жырлыйлар.

Калпак кейгян жюляре
Тиле булыб көлдөря,
Үзе тиле булса да,
Акыллыны бөлдөря.

Кöлдöря сунг, алайда,
Бöтöн калык шау итя
Каян таба кöлкö сюз,—
Ичтя жукны бар итя.

Умартада корт ничек,
Шулай шаулый жярминкя;
Ошатырсынг, кюз жомсанг,
Кетеўдяге терлеккя.

Кайсы кöля кычкырыб,
Жярминкяне жанггырытб;
Жяш балалар жöрöйляр,
Таш сыбызгы сызгыртыб.

Атлар тора кешняшеб
Бер берсеня дяшешеб.
Кайсылары жир ыулый
Жукка жирсяб, тибешеб.

Сатыу, алыу, алдашыу,
Ачыуланыу, даулашыу,
Ирек ачыу, кöлöшöў,
Жукны-барны сöйляшеў.

Сыйыр сыйы.

Шөкөр, уңдым сыйырдан.
Кысыр калмый... бик майлы...
Жя, кодача ашачы!
Шөкөр, тормош уңгайлы...

Атна сайын май жазам,—
Өзөлмөйөм каймактан...
Жя, каймактан, ауыз ит!
Жаңа гына кайнаткан.

Балалар да, ўзе дя
Катык-сөтнө жарата,
Тик-кар беткян базымда,—
Сөтөм ӓчеб алжата.

Ашасана! —Ашыйым...
Эй матур суң кюлмягең!
Кайчан тектең кодача,
Бар ыйы мы кейгяненң?

— Жаңа кюлмяк кючтиняч.
Ӓле жаңа кейеўем:
Алыб кайтты Казаннан
Палук ире, кейяўем.

Ашасана кодача,
Жя, жя, аша, тартынма!
Аштан ашка жөрмягян,—
Кашык куйыб утырма!

— Бик ашыйым, кодача.
Ашар жирдя жук ыйы:
Жаңа гына чяй эчтек,
Тамагым бик тук ыйы.

Каймагың да, майың да,
Тямне тейгяч ашадым...
Але мин дя жаңарак
Каймак жыя башладым.

Сыйыр сыйы бар чакта
Кунак сыйлау күңелле,
Чяйлек сӧт тя булмаса,
Бойоктора күңелне...

— Ашасана!.. — Ашыйым.
Жя, жя, аша, тартылма,
Жалап-жолан килмейсең,
Кашык куйып утырма!..

Аляя кызыл сыйыр да,
Ӱз уйымча, бызаулар
— Бирсен Алла:.. Эшчең бар:
Килоннярең сауарлар...

Эшеттең ме, кодача,
Нарат-Асты жанган дей?..
Ӧч жӧз жортло ауылдан
Бары биш жорт калган дей,

— Эй, кодача! Эшеттек,
Искенейең китясе,

Ӧч-дюрт сагят эчендя
Бӧтӧн жортоҥ бэтиге!
Жяйге кӧпняр бик хатяр,
Котом чыга жаныудан.
Арыу гына торганда.
Бер пястясез кунаудан...
Аппасана, кодача,
Нак яйткянне беймейсеҥ?
Жя, жя, гойдяр тамакны.
Жалан-жалан килмейсеҥ.
— Бик шадым, кодача,
Алыбук сүй чайланы.
Аннар жир дя жук ийи,
Бик жараттым сыкыгы...

Алтын кюкяй.

Бер ӭбейнен тавыгы
Алтын кюкяй салган дый
Ис китярлек зур эйбер
Бӧтӧн ауыл белгян дый.
Кӧндя сайын ул тизей
Пич астында качаклый;
Аны салыб чыгуын
Ӭбекясе гел саклый.

Пыялалы ышкапта
Жалт-жолт итя кюкяйляр
Шаклар катыб чыгалар
Мыны кюргян тутайлар.
Меня бердя бер табкыр
Килеб керя бер ӓбей;
Кюкяйлярне кюргячтен,
Кӧнчӧлӧктян былай дей:
„Ул тауыкнын бӧтӧнняй
Эчен алтын алгандыр!
Байырынга карышы
Бу кодрят эш булгандыр.
Миндя булса бу тауык,
Суяр ыйым мин аны,
Сатар ыйым тизеряк
Эчендяге алтынны;
Сибляр эйем ӧйӧмнӧ,
Тотар ыйым бакчамны,
Салыр ыйым банкыга
Аннан калган акчамны“...
Усал карчык кинэяше
Тӧйӧл салды ӓбейгя:
Тиз б йысы бик киля,—
Чыдый алмый бу уйга.
Шул кӧн юк ул тауыкны
Бик жакшылаб туйдырды,
Аннан ары бер картка
Эжяллямей суйдырды.

Тауык әчен жарганда
Ӑбей дер-дер калтырый:
Бютякядя сары май
Алтын булыб жалтырый.
Ичтя кото калмады,
Майны кюреб саултта,—
Жюляр ӑбей аıгнады
Алтын жугын тауыкта.

АЛТЫН БАЛЫК.

(По Пушкину).

I.

Кайчан ися бер заманда,
Оло диıггез буйында
Торган имеш бер карт бабай
Иске балчык ӧйӧндя.
Катыны да булган имеш—
Усал гына бер карчык:
Картын кӧндя тиргягян дей
Бик кычкырыб, бик жарсыб.
Бабай кӧндя балык тоткан,
Ӑбей орчок (ж) әрлягян.
Бабай балык ӓз китерся,
Ӑбей аны ӓрлягян.

II.

Меня бердя бер көннярдя
Бабай китте диңгезгя.
Әбей калды мыж-мыж килеб
Алля нейдей жук сюзгя.
Ул көннө жил бик шяб булган,—
Диңгез каты шаулаган:
Бабай жукка көчөн жуйган,—
Балык бердя калмаган.
Эш бабайның начар булган,
Үзе бигюк талыккан;
Буш кул беляң өйгя кайтса
Карчыгыннан курыккан.
Сала, сала ауын бабай,
Балык кермей тамчы да
Мескен чиеткий халдян тая,
Кул-аягы талчыга.
Калдык табкыр салган чакта,
Ауга керде бер майма.
Алтын майма булган дейляр—
Меня картка зур пайда.
Ич жук ыйы карт бабайның
Алтын балык кюргяне,
Кюреү төгөл булмаган дыр
Эштеб тя белгяне.
Алтын балык бик тырпылдай
Аудан сыуга төшяргя;

Тик кӧчо жук, теш бялякяй
Ауны кисеб тишяргя.

Кулын сузыб тотkачkына,
Бабай кипят эшетте,—
Алтын балык гел кеше кюк
Меня нейдей сюз айтте:

„Эй кадерле, жакшы бабай,
Мина рахим итсяня:
Ташла мине кире сыуга,
Сюзем тыгный кюрсяня“.

Зур кючтиняч бирем сина,
Телягянеш алырсыш;
Рахятлекця гумреш ўтяр,
Бик тизептен байырсыш.

Кото чыкты карт бабайнын,
Кул-аягы кауштады:
Бер нястя дя киpякмяс диб,
Ул балыкны ташлады.

Китте бабай ӧйгя кайтыб.
Балык аныn уйында.-
Усал карчык жебеп (ж)эрлей
Зимнянкясе буйында.

Бабай мыгар айтеб бирде
Алтын балык кергянеп,
Аны сыуга жибяргянен,
Анын айткян сюзларен.

Бабай әйтеб биреў белян,
Әбей аңар тотонды.
Бабай-мескен башын кашый,
Әбей чистый которды:

„Тиле син, дей, ким акыллы,
Ник балыкны ташладың?
Ник ичмаса, бирям дигяч,
Кючтинячен алмадың!?

Бар тизеряк балыгыңа,
Сора жаңа тагарак:
Жарылган бу, бялякяй дя,—
Булсын мыннан олорак!“

Китте бабай сыу жарына,
Әкрен геня кычкыра:
„Чыкчы мында, балыкай“, диб,
Ул балыкны чакыра.

Сыу тӧбӧннян алтын балык
Жалт-жолт итеб кюренде
Аны кюреб, карт бабабыз
Чын кюңелдян сӧйӧндӧ

Балык, жарга жакын килеб,
Бабай белян сӧйляште.
Ул бабайга бик ошады,
Әйткян сюзе килеште:

„Тагарагың жаңа булыр,
Бар кайт бабай ӧйӧңя“.

Шулай дигяч, алтын балык
Чумды дингез тöбöня.
Öйгя таба китте бабай.
Бик ашыга кайтырга.
Казер алган сöйöнöчöн
Карчыгына äйтергя.
Кайтса, карчык орчок (ж)эрлей,—
Жирдя жäнга тагарак!
Узе чиста, ÿзе жингел,
Искесеннян олорак.
Бабай мынгар бик сöйöндö,
Кöлöб карый карчыкка,
Алля ул да кöлмясме дей,
Сöйöнöчтян, тансыкка.
Кая кöлöÿ ул карчыкта,—
Жимерелеб утыра;
Бабай кöлгяч, ачуланыб,
Тамак жарыб кычкыра:
Ник кöлясенг, тиле карт, дей,
Нейгя бигюк кыуандын?
Кюбме найда тагарактан,
Ник жук нястя сорадын?
Бар тагы кит балыгынга:
Сора жакшы, жанга жорт,—
Зимнянкябез искергян бит...
Кыйыу сора, коро тот!
Ничек итсен, китте бабай
Алтын балык катына,

Тагын эны Эзрен тены
Уз жанына чакыра.
Чыкты балык жар читеня.
Сызу аз геня болганды.
„Ней хал, бабай, ней киряк?" диб
Ул бабайдан сорады.
„Эй кедерле алтый балык,
Жобон синнян ояла:
Бетгяк карчык бер жорт сорой,
Эзяняикябез шуала"...
—Бар кайт ойгя, жакшы бабай,
Бирем сезгя жакшы жорт;
Тик онытма, жакшы бабай,
Белебкеня жыйнак тот.
Бабай, анар башырды, да
Ойгя таба боролды
Ул арада кодрит беляи-
Бер оно жорт королды.
Кюзе тошто карт, бабайнын
Эзмяняикясе урына:
„Бу ней хал бу, ней тамаша,
Бик жакшы жорт кюреня!?.."
Зур ой, алты почмаклы,
Жяшел калай тюбяле,
Матургына ой-алды,
Сигез-тугыз тяряззе;
Матур урыс-кабкасы,
Ие китярлек амбарлар,

Тюбя нărат тактасы...
Äлля каян алганнар!
    Кодряд белян булган жортка
    Бабай куркыб керядер.
    Усал карчык тярязядян
    Аны тизюк кюрядер.
„Керmя, керmя бу öс белян,
Сал, белемсез, тунынгны!
Сал кюлмягенг мя жаганы;—
Жыу жакшылаб кулынгны!"
    Шулай карчык тамак жара
    Чыгыб бачкыч тöбöня.
    Ӱзе дя ул бютян булган—
    Жанга кейгян öстöня.
Бабай öстöн чишенде дя,
Жанга кейем кейенде.
Балык биргян жанга жортка
Чын кюйгелдян сöйöндö.

III.

    Беряр атна тулды микян,
    Карчык тагы котора—
    Куркак картнын котон алыб,
    Тамак жарыб кычкыра:
„Бар балыкка äйт тизеряк—
Бу сюземне кылсын тиз!—
Минут тормой итсен мине
Первой гильдии кюпис!"

Бабай ауыз ачкан ыйы
Ангар бер сюз айтергя,
Карчык тörтöб чыгаргачтын,
Эссе булды китяргя.
Килде бабай жар буйына
Бик оялыб балыктан.
Балык аны кюреў белян,
Ўзюк сыудан калыккан.
— „Ней айтерсенг, жакшы бабай?
Ошады мы жортогыз?
Уз уйымча арыу булыр,
Тик бик белеб тотогыз“.
— Эй кадерле алтын балык,
Мин бик шöкöр бар малга,
Тик туйымсыз карчык кына
Карый бездян байларга:
Мужик булыб тормойым, дей,
Кюпис итмяс микян дей...
Мин жугыйса килмяс өйем,
Нишлейем сунг, бик ärлей“.
— „Жарар, бабай, можно булыр,
Тынычланыб кайт öйгя“.
Карчык шундук кюпис булды,
Бабай öйгя кайтыуга.
Киля бабай öйгя таба.
Кюз кютяреб караса,
Кюпис жорто кюз алдында—
Меня тагы тамаша!

Оло кирбеч пулатлар,
Вывескалы амбарлар,
Амбар сайын зур жökляр
Жökтя тöрлö тауарлар.
Карчык жöрöй болганыб
Жепяк зонтик таяныб
Прикащикляр жазалар,
Тауар санаб алалар.
Карчыгына жакын килгяч,
Салды бабай картусын.
„Жя, карчыгым, шöкöр инде...
Алла гумрен арттырсын,
Жанга тормош котло булсын!“—
Шулай бабай котлады.
Карчык, анар карамыйчы,
Алга ляп-лöр атлады.
Калды бабай башын селкеб
Олосымак карчыкка
Аннан ары бер амбарда
Он тöйöште кабчыкка.
Эшляб аргач, керде бабай
Жанга пулат эченя.
Чяй эчкячтен, утын кертте
Кухнясенен пиченя.
Ул кухнядя ике катын
Аш пешереб жöрöйляр.
Иске кейгян ике татар
Ишек-алды кöрöйляр.

Карчык үзе бер эш тотмой,
Беялей дя бяйлямей.
Жорт эчендя ней беткянне,
Ней кирякне шяйлямей.
Обед сайын өстялендя
Өч-дюрт төрлө ширямян;
Атна көннө, бяйрям көннө
Вулсын агар гел пилмян.
Обед итеб бетергенче
Эчя төрлө аракы;
Ашаб-эчеб ауырайгач,
Бик жарата ул жоко.

IV.

Беряр айлаб үтте микян,
Карчык картка дяштеря.
Бабай килеб кереү белян
Агар былай кычкыра:
Тиз барыб кайт балыгыга,
Айт син агар меня ней:
Инде мине дворян итсен,—
Кюпис булыб туйдым!—дей.
Бабай тагы башын кашый...
Карчык исеп китеря:
Зимнянкядя торган чагын
Ул исеня төшөря.
Ней эшлярсең аның белян?..
Китте бабай тагынук.

Äкрен геня киля жарга,
Кото чыккан куян кюк.
Дяшер-дяшмяс тора жарда
Дингез ныгук тулкынный,
Кычкырырга курка бабай,
Жöрякяйе сулкылдый.

Бер-аз торгач, чыкты балык
Теки жарнын читеня.
Äйтер сюзен äйтте бабай.
(Кызыл тöштö битеня).

— „Эй кадерле алтын балык
Карый кюрмя битемя...
Теге карчык тагы туймый:
Дворян ит диб ÿтеця.

— „Можно булыр", диде балык:
„Тынычланыб кайт öйгя".
Тагы бик зур кодрят булды
Бабай öйгя кайтыуга.

Жакын киля ÿз жортона...
Ней кюз беляи кюрерсен!..
Тагы бютяп жортлар тора,—
Тöш кюрям диб белерсен!

Ике катлы таш пулатны
Жанында сад-бакчасы;
Сад эченля тагы бер жорт—
Бу буладыр мунчасы.

Ишек алды-зур болон кюк;
Бӧтӧнняй таш жяйдергян;
Кӓретниктя пар ӓт тора
Каретага жигелгян.
Парадныйдан чыкты карчык.
„Подавай!“—диб кычкыра.
Бейей-бейей киля пар ат,
Икесе дя пышкыра.
Читтян геня караб тора
Ӱз карчыгын карт бабай.
Каретага ишек ача
Сертук кейгян бер малай.
Карчык кереб утырды да
„Ну, пошел!“—диб кычкырды.
Жирсяб торгӓн жяш айгырлӓр
Очкан кош кюк ычкынды.
Шаклар катыб тора бабай
Карчык дворян булганга;
Исе китя, уйы житмей
Алтын балык кылганга.
Тора беля усал карчык,
Дворян заты дирерсең:
Ашый-эчя, кӧндя сыйда,
Бӓйрям бар диб белерсең.

V.

Ӱтте шулай жарты жыллаб
Карчык нейляр кылынмый.

Дворян булыу начар тея,—
Тагы тормош талымный.

„Мына бердя бер кённярдя
Чыкты карчык кухняга.
Бабай гырлаб жоклаб жата
Пич артында бюлмядя.

„Тор ўнярсез, белемсез карт!
Нишляб жоклаб жатасынг?
Бар барыб кайт балыгынга!..
Нык багытсыз жоклойсынг?

Айт балыкка, кеняз итсен—
Туйдым дворян булыудан.
Бар, бар тизряк, кейен бстонг,
Тиз тош жаткан урнынгнан!

Ынгыраша мескен-бабай:
Бил кузгалган эштян сунг;
Начылый гына тошоб кея
Жыртык жорток иске тун.

Китя балык жанына ул;
Бу жул да бик оялэ.
Каты жилляр исеб тора,—
Днигез тагы кузгала.

Кыяр-кыймас, бик оялыб,
Тагы дяшя балыкка
Ўзе, мескен, дер-дер киля:
Бигюк туймый саулыкка.

Чыкты балык жар буйына,
Бабай сюзен тыкнады.
„Можно булыр!“ диде дя, ул
Тагы сыуга ыргыйды.
Шул минутта усал карчык
Тизюк кеназдя булды.
Жорто-жире тагы бютян,
Ар-бер жире буяулы.
Дворян белян кеняз заты
Бер тöрлöряк торалар.
Тик кенязгя бирелядер
Тöрлö-тöрлö мидаллар.
Карчыкнында кюкрягендя
Аяля нейдей мидаллар.
Тышка кейеб чыккан чакта,
Жалт-жолт итеб торалар.

VI.

Мидаллар да бик туйдырды
Беряр жылдан карчыкны
Тагы картка жомош таба,
Комачаулый балыкны:
Бар барыб кайт балыгына! —
Калдык табкыр булдыр дыр —
Кеняз булыу начар икян,
Падша булыу арыу дыр.
Куйсын мине падша итеб
Бер падшалык жиреня!

Куймый икян, ўзем барым
Оло дингез жарына.
Мин барыуны кӧтӧб жятса,
Кюрсятермен кюзеня:
Аня дӧмбӧ, ышанмаса
Минем айткян сюземя!..

Бу жул бабай тюзмейенче
Карчыгына жабышты,
Куркыуын да белмейенче,
Учетлярга тырышты:

„Карчык, карчык! Ник алай син
Ул балыкка каныктынг,
Ничек иткян изгелеген
Алай бик тиз оноттынг?

V.

Мужик ыйынг, кюпис итте;
Аннан менденг дворянга
Бӧтӧн калык ґисе китте
Кинят кеняз булганга.

Карчык картка боролдо да
Сяйер сеnеб карады.
Шунда торган лакейлярга
Кыскагына бойордо:

„Чыгарыгыз тиле картны,
Тӧйгялягез жилкясен,—
Мыннан ары кушкан эшне
Карышмыйчын эшлясен!“

Картны чырмаб алдылар да,
Тӧйгялябюк алдылар,
Аннан ары тоттолар да
Ӧйалдыннан аттылар.

Барыб тӧштӧ мескен-бабай,
Башы ташка чяк итте.
Башыннан да, борноннан да
Гярляб кара кан китте.

Начылый гына тордо мескен,
Айкан-чайкан тилпеня.
Мыны кюреб, кӧля карчык—
Бар гяўдясе селкеня.

Аннан ары тагы куша
Сыу жарына барырга.
Китте бабай жылый-жылый
Битляренням кан ага.

Ничек ьиряк алайгына
Килеб жарга утырды;
Бик оялыб, кыяр-кыймас,
Балыкайын чакырды.

Чыкты сыудан алтын балык
Дингез кинят шаулады.
„Ник жылыйсың син, бабай?“ диб
Балык аннан сорады.

„Эй кадерле алтын балык,
Тагы ней хӓл итейем?..
Тыңгы бирмей усал карчык,
Ник мин ўлеб китмейем?..

Бик намыссыз карчык булды,
Аман кюзе туймый шул
Падша итмяссең ме аны—
Меня нястя сорой ул!..“

Дингез тагы шаулаб китте,
Артык жил дя жук ыйы.
Алтын балык сыуга чумды,
Бик болганды жар буйы.

Меня тагы чыкты балык;
Зур сөйөнөч бабайга.
Можно булыр диде дя ул
Тизюк чумды тугайга.
Кайта бабай өйгя таба;
Эче поша, көйөня.
Бара торгач кюзляреня
Бик шяб кала кюреня!
Аня самый уртасында
Бейек пулат кюренде.
Бабай мыны кюнгеленнян
Падша жорто дыр диде.
Керде бабай урам беляп
Киля падша жортона...
Мылтык тоткан бер жяш салдат
Мына мынгар тотона:

VI.

Син пейдей карт, ник килясенг?
Бар тизеряк кит, картлач!
Обедтан сунг падша чыгар,—
Жакын килмя, жырак кач!
Сызды бабай, кото чыкты,
Кул-аягы каушады.
Инде кая тором сунг диб
Эче поша башлады.
Ул арада теге салдат
Ангар тагы кычкыра:

„Бабай бабай!.. Эй карт бабай!..
Падша сине чакыра!..
Куркыб китте тагы бабай...
Падша нейгя чакырсын?
Тормошонг ней... Бер айыбсыз
Ӧтӧрмянгя жатырсынг...
Кинят бабай кюзен салды
Жугарыгы тярязгя:
Падша-карчык бармак селкей
Бер карткына кенязгя.
Эй балыкнын кодрятляре—
Тӧш кюрям диб уйларсынг?..
Нужа карчык падша булгач,
Ничек шаклар катмассынг!..
Жалт-жолт киля асыл бюрек
Абей-падша башында;
Ут кюк жана мидаллары
Калкыугына тюшендя.
Министырлар, санатлар да
Бар да шунда жыйылган.
Ӧй жанында салдатлар да
Жул-жул тезеб куйылган.
Бабай бара ӓштӧр-ӧштӧр
Бер ӓписяр артыннан.
Жак жагына карамый да
Оялыудан, куркыудан.
Ул ӓписяр карт бабайны
Алыб керде кухнягя.

Бер поварга приказ берде
Ашарыча бирергя.
Тамак туйды карт бабайнын,—
Позар бик нык сыйлады:
Öч ширямян аш утыртты,
Тик эчемнек куймады;
Ашагачтын кюрсяттеляр
Ул торасы бюлмяне
Мындый матур чиста бюлмя
Жук бабайнын кюргяне.
Кöнняр ÿтеб, айлар тула...
Эш бабайнын бик жайлы
Карчык аны шелтялямей,
Тамак кöндя бик сыйлы.
Карчык падша булганнан суң,
Ÿтте гумер дюрт-биш ай.
Шул бер кюргяч кюрмей äле
Ÿз карчыгын карт бабай.
Бик дöрöсöн äйткян чакта,
Кюрясе дя бик килмей.
Öйдян чыгыб жöрмягячтен
Падша хален ул белмей.

VII.

Меня бердя бер кöннярдя,
Тыныч кына торганда,
Киля беряÿ карт бабайга,
Кич карангы булганда.

„Бабай, бабай! Бар тизеряк,
Сине падша чакыра!..“
Ӧскя салкын сыу сибкян кюк,
Бабай урнынан тора.
Алыб китте теге кеше
Карт бабайны падшага
Бара торгач бер ишектян
Падша чыкты карышыга.
Бюрек дисяӈ, бюрек тӧгӧл,
Алля пястя башында;
Жем-жем итя кыйбатлы таш
Жӧзӧгӧнең кашында.
Тюшен киреб тора карчык,
Уклау жоткан дирерсеӈ.
Кыйланыуын кюрмяс ӧчӧн
Узеӈ акча бирерсеӈ.
Аӈар килеб житеў белян,
Бабай тизюк баш ырды
Карчык аӈар туры караб
Меня ней эш табшырды:
„Бар барыб кайт балыгыӈа,
Тагы бер эш эшлясен.
Жир падшасы булыб туйдым,—
Сыу падшасы тиз итсен.
Оло диӈгез уртасында
Кором падша жортлары
Читтян килгян кунакларга
Балкыб торор утлары.

Алтын балык ўзэ минга
Кызмят итяр шул чакта
Падшасына илче булыб
Гумер итяр жомакта“...

Сюз айтергя кыймыйынчы,
Китте бабай балыкка
Дингез каты шаулаганы
Эшетеля колакка.

Килде бабай сыу жарына.
Ойдян бейек тулкыннар;
Жилляр жилдей, болот киля,—
Булыр каты жангырлар.

Алля нича дяште бабай,
Алтын балык эшетмей:
Жангыр жауа, жяшен жяшней,
Жилне бердя киметмей.

Жарты сэгят бик ўткяндер,
Бабай мында килгянгя.
Алля балык чыкмый микян
Сыулар жарга менгянгя?..

Инде ней хял итейем диб
Бабай-мескен бик поша.
Шул кöйöнчö öйгя кайтса,
Алля нишлятер падша.

Меня жилляр басылалар,
Тулкыннар да тарала.

Сылар казер әкрен шаулый,
Ди гез өстөка рал а.

Тора-бара бөтөнняюк
Оло диңгез басыла
Алтын балык чыгыб киля,
Бабай тизюк аң сала.

VIII.

—„Бик арыумы, жакшы бабай!
Әлля тагы жомош бар?
Әйт тизеряк, жакшы бабай,—
Бик ашыгам, арам тар“.

„Эй кадерле алтын балык,
Бик кызарам, оялам.
Ник үлмейем икян суң мин,—
Карчык беляң саргаям.

Падша көйө туймый әле
Шундый рахят көнөня:
Сыу падшасы итмяс ме диб
Инде сиңа үтеня...

Тик үзенне, алтын балык,
Зур санаты итям дей...
Бу ней төрлө туймас кеше?..
Уйлаб уйым житялмей!..“

Балык көлөб, башын чайкый.
Диңгез сыуы болганчык...

„Сау бул, бабай, ка ойонгя,
Туймый агай ул карчык!..“

Шулай дигяч, алтын балык
Сыуга тизюк ыргылды.
Кинят каты кюк кюкряде,
Бабай куркыб жыгылды.

Китте бабай ойгя таба
Ўзе курка карчыктан
Ăкрен геня киля, мескен,
Кул аягы талчыккан.

Озак кына килде бабай;
Кюренмейля каласы?..
Тон дя житте, каб-карангы,
Кая таба барасы?..

Бара торгач кюзе тошто
Иске зимнякясеня!
Усал карчык жылаб тора—
Тошкян икян исеня!..

Ней айтергя белмейенче,
Бара бабай алгарак.
Бара торгач кюзе тошся—
Жирдя жарык тагарак!..

Куян жорто.

Кӧзгя таба бер куян
Уйлый бер жорт салырга.
Меня киля бер айыу
Шушы куян жанына.
— Ней эшлейсең, кылый кюз?
— Ӧй саламын, айыу дус:
Кышкы кӧнняр житяляр
Туңга башлар жилкяляр.
— Жарар, салсаң салырсың,
Тик ололо сал ӧйӧнгяе:
Миңга да урын булмаса,
Турыларымын кюзеңне.
Китьяч айыу-бабабыз,
Киля бюре абабыз.
— Ней эшлейсең, кылый кюз?
— Ӧй саламын, бюре-дус.
Жарар, салсаң салырсың
Тик белеб кыл эшеңне,—
Мин сыярлык булмаса,
Кыскартырмын тешеңне.
Китте бюре бабабыз,
Киля тӧлкӧ-тутабыз.
— Ней эшлейсең, куян дус?
— Ӧй саламын, тӧлкӧ дус.
— Ай бик рахмят, куян дус...
Кюрешейек, кулың суз.

Арыумы, бик, исянме?
Балаларыӊ ўсяме?
Карчык кая, кюренмей,
Беряр жары киттеме?
Уя кабкынга кысылды,
Балаларым атылды.
Тӧлкӧ тютей киткячтен,
Бер тыч канда жӧгӧря,
Куян беляп кюрешеб,
Меня ислляр чӧмгӧря:
— Арыумы бик, ак-бабай!
Ней эшлярга келейсеӊ?
Ӧй саламын, тычкан-дус
Ӱзеӊ ниширяб жӧрӧйсеӊ?
Эием таман, ак-бабай,
Ӧйӧм тузган, бик начар.
Кыш торорга жарамас:
Сыуык булыр, жя басар.
— Эй тычкан дус, кайгырма,
Кил минем ӧй астына:
Татыу булсак сыярбыз,
Берга ризык жыярбыз.

II.

Меня житте сыуык кыш.
Буран уйный сызгырыб.
Куян жата жаӊа ӧйдя,
Ут алдында кызыныб.

Мына киля теге айыу,
Ишек кага бик кыйыу:
—Ач ишегең, кылый-кюз!
—Ачам, ачам айыу-дус.
Айыу алга барды да,
Ут алдына жатты да.
Куян чикте арткарак,
Пичтяр бер-аз жангарак.
Меня киля бюре-дус,
Ишек кага: „шак-шак-шак!“
—Ач ишегең, кылый кюз!
Ник бикляпдең син куркак?
— Килче, керче бюре-дус.
Жакшы мында жылыда.
Барыбыз да сыярбыз,—
Айыу-бабай да мында.
Жатты бюре сузылыб,
Айыу белян жяняшя.
Беряр сагят ўткячтен,
Тӧлкӧ-тютей дя дяшя:
— Куян-дусым, роксят ме?
— Роксят, тютей! Исяпме?..
Килче бире утырчы,
Ут алдында жылынчы.
Ўтте тӧлкӧ алгарак,
Бюре-дуска табарак.
Жорт хужасы тагы да
Чикте бер аз жангарак.

III.

Кöйсöз эше куянның...
Нейляр булыр, ней жазар...
Ней хäл итсен, тюзяр шул,—
Теймясяляр дя жарар.

Караб тора бер тычкан
Пич астыннан, жарыктан..
Кюреб нейляр булганны,
Эжялляде куянны.

Пич алдына менде дя,
Эссе кюмер алды да,
Жоклаб жаткан айыуның
Корсагына салды да!

Корсак пещя башлагач,
Айыу сикереб тордо да
Шырый-шырый кычкырыб,
Öйдян чыгыб суэды да!

Бюре белян тöлкö дя
Куркыб чыгыб чабтылар.
Куян белян шул тычкан
Ут алдына жаттылар.

Äле булса ул дуслар
Тыныч гумер итяляр.
Куркыб чабкан кейекляр
Öйгя кермей ӳтяляр.

Эй кодача! Эшеттек
Искеняйен китясе

Оч-дюртс сăгят эчендя
Бӧтӧн жӧртог бетясе.

Мыгар чаклы, бик шӧкӧр,
Ут халлярен белмядек
Шӧкӧр уткян гумергя
Зур нужалык кюрмядек.

А Т.

Синга хужам, инялямен
Бик интегеб, тилмереб:
Тамагымны жакшы туйдыр,
Багытында эчереб.

Ӧйрят мине чыбыркысыз
Тямне, татлы сюз белян,
Сыйпа мине, сӧй жилкямнян
Кара жакшы кюз белян.

Жул жӧргяндя кыума мине
Кычкырыныб, суккалаб;
Ауызымны ауырттырма,
Кирякмяскя тарткалаб.

Жӧгӧм ауыр булган чакта.
Таудан тӧшӧб меня кюр;
Аркалыгым бейек булса,
Аны тизюк чишя кюр.

Аксаклаган чагым булса,
Тотоб кара аягым:
Дагаларым кысмый микян,
Жарылмыймы тоягым.

Таман булсын, көйлө булсын
Кеяр камыт-жөгянем.
Аргач жатыб жал итяргя
Чиста булсын идянем.

Кышын-жяйсп эчерт мине
Тяўлегеня өч табкыр,
Чирле чагым була икян,
Мал докторын тиз чакыр.

Мине шулай кастярляўен
Бик зур пайда китерер:
Кюб эшлярен тиз эшляпер,
Тормошоіны кютярер.

Кязя

Кязя кергян бакчага
Кыяр-фяляп ашарга.
Таяк тотоб чыксалар,
Ăзер чыгыб качарга.

Бу жул, пейдян булгандыр,
Кязябез дя жангышкан;

Кеше чыгыб жикергяч,
Куркыуыннан адашкан.
„Кязя! Шилмы, мякаржя!
Жöзö кара мал икян:
Харяб иткян, бакчаны—
Тютяллярне кöл иткян!..

Кязя, жауыз, ачарбак!
Кергян жиренг жуйдынг мы?..
Эй тотсамчы, кояштыр,
Öзяр эйем муйнынгны!“...

Ул арада хужабыз
Жакынпаша кязягя,
Ачуланыб, сюгенеб,
Балта белян кизяня.

Дöнья кюргян кязягя
Бигюк куркыу килешмей.
Таяк белян чыбыкка
Кязя малы бирешмей.

Балта кюргяч, алайда,
Тöйöн тöштö кязейгя:
Балта тейеб киселся,
Ничек кайтыр ул öйгя?..

Кязя жакшук шикляня,
Арле-бирле чабкалый,
Кюзен-башын тасрайтыб,
Кычкырыб та куйгалый.

„Кязя, шилмы, сабакы!
Балтасы да теймей бит!..
Эй тотарга жаузны,—
Бер кеше дя килмей бит“...

Мына кинят кешебез
Абынды да, жыгылды:
Ул арада кязябез
Уз жулыннан ыргылды.

„Ай собака, ай шайтан,
Аня жулы кай-икян!
Кязя, жауыз, ачарбак!
Тагы кермяссең микян?“...

Тычкан.

Жӧрӧй торгач бер тычкан
Керде читлек эченя:
Май куйганнар тябегя,
Чыдар халь жук исеня.

Сикреб менде чябегя,
Жалангалаб, жалманыб,—
Кинят тябе шарт! итте
Тычкан тӧштӧ каблаңыб.

Онотолдо май исе:
Жул эзлей ул чыгарга,
Зур хатярдян котолоб,
Ӱз иленя сызарга.
Килде тизюк ишекня—
Ишек тыштан бикляигян!
Тӧртӧб-тӧртӧб караса,
Ачылмаслык иблянгян.
Чабыб килде почмакка,
Борнон тыга тишекня:
Барон сыя, баш сыймый..
Китте тагын ишекня.
Дер-дер киля месккенкяй,
Кото-коно калмады:
Чыгарга жул табылмый,
Эляккянен аннады.
Ниле ней хаіь итясе?..
Кеше кюрся нингятер?..
Нишлятасе билгеле—
Мячесеня теплятер..

Оло тилеляр.

Ике тиле килляяр,
Кюктя болот кюряляр.
„Жангыр киля бит, Бячлей!“
Бячлейгя айтя Темянней.

— Кү[illegible] бит булыр: [illegible],
Ак [illegible] [illegible]?
[illegible] болют [illegible],
Кара болют [illegible]...

Гилдей белән Те[illegible]ей
Арбалыщя башлады,
Мыгар тыле Бичлейе
Бер төртөб те ташлады.

Мона [illegible] киттеләр,
Сугышыргух жиггеләр,
Борос бирсен этиләр,
[illegible]окрыкларга төртеләр

Шинат Темин [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible].
Бичлей, [illegible] [illegible],
Ауган [illegible] [illegible] [illegible] —

Т[illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
Олой кулый [illegible]
[illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible].

Ел [illegible], [illegible]! —
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible]? —
[illegible] [illegible] [illegible], —
Йангыр да юк, бос та юк.

Уйсыз дунггыз.

(По Крылову).

Оло гына бер дунгыз
Бара басыу тюреня.
Бара торгач, кюзеня
Бер карт имян кюреня.
Бу буладыр кӧз кӧнӧ,
Ӑкялейляр житкяндя,
Сентябрнен башында,
Басыу эше беткяндя.
Житте дунггыз имянгя.
Анекяйем, ӑкялей!!—
Имян тӧбӧ жаб-жакты,
Аман ӑз-мяз тӧшкялей!
Жара дунгыз чикейне,
Кытырт-кытырт китеря.
Жилпуч чаклы колаклар
Кабкан сайын сикеря.
Корсак тула башлагач,
Ашауынын туктады,
Кюлягяга барды да,
Бер-аз жатыб жоклады.
Беряӱ сагят ӱткячтен,
Жокосоннан тордо бу,
Кирелгяляб, сузылыб,
Эшне былай бордо бу:

Карын ачыб житмягяч,
Тамыр казый башлады.
Ӧч-дюрт минут эчендя
Кюб жир сӧрӧб ташлады.

Ул эшлягян арада,
Карга кунган имянгя.
Тора торгач, кюз салды
Мырык-мырык килгянгя.

„Ник казыйсың тамырны?
Короторсоң имянне!
Белмейсең дер акыры
Ашың каян килгянне.“—

Карга мыңар шулай дей,
Бӧтӧн кырны сасытыб
Дуңгыз аңар былый дей,
Мыскыл итеб, жарсытыб:

„Эй карга дус, карга дус,
Жукка мында килгянең.
Акялейляр бар чакта,
Корса корсон имянең.

Ней файда бар имяннян?
Мине тӧшӧ симертя:
Артыгырык ашасаң,
Анысы да кикертя“...

Уйсыз дуңгыз аңнамый
Ашамныксыз калырны:
Карга сюзен тыңнамый,
Аман казый тамырны.

Эттян сöяк артмае.

Сарбай белян Актырнакъ
Кочаклашыб яталар;
Берсен берсен уйнашыб.
Тешляб-тешляб тарталар.

„Ай, дус икян бу этляр,— “
Ничек кеня уйныйлар“.
Узган барган кешеляр
Бар да шулай уйлыйлар.

Кюрде этлярне бер малай,
Жакын киля башлады,
Сызгырды да быларга
Ит сöяге ташлады.

Этляр сикреб тордылар,
Кабаланыб чабтылар,
Икесе дя бер [illegible]
Ул сöякне кабтылар.

Меня китте тартышу;
Дуслар [illegible] башлады.
Актырнагы Сарбайны
Бер [illegible] та [illegible].

Сöяк [illegible]
Меня [illegible]
Бар [illegible]
Кот [illegible].

Килле башлаб Актабан;
Араларга тырыша.
Килеб житте Шарик та,
Актабанга сырыша.

Килгян эйе Муйнак та
Сугышырга жасаныб,
Тик сöякя кюз тöшкяч,
Кинят китте туктаныб.

Уз, сöякне кабты да,
Сызды тизряк öйöня.
Асат тайкан табышка-
Чыгт кюгелляп сöйöня.

Уз арада тетте этляр
Ченчой кайта бытэнэр.
Бар да, халиян тайгачтын,
Öйгя кайтыб жаттылар.

Укенялир узляре
Жукка сугыш корганга;
Урамга да чыкмыйлар,
Баш ауыртыб торганга.

Бер-нече кён уткячтен,
Сарб[illegible] болып Актырнак,
Тагын бёлап чыктылар,
Жёна[illegible] [illegible], сёгиреб.

[illegible]
[illegible]

Исняшяляр, сыйпыйб
Бер берсенен саңына.

Тагы жиргя жаттылар—
Онотолды талашыу:
Йт сбяге табкынчы.
Дуслар тагы бик татыу.

Сугыш халляре.

I.

Кюрем микян тыныч тормош,—
Кайчан бетяр бу сугыш?..
Ней жяш койоу, ней кан тюгеў.
Ауырайа бит сулыш.

Улгяндя дя онотмамын
Питеремнен киткяпен,
Калдык табкыр, жылый-жылый,
Алашаны жиккянен

Ойгя кергяч жакын килде
Бишектяге балага:
Сыурыб-сыурыб ўбте мескен,
Кюзляренняп жяш ага.

Чяйляр эчкяч äзерляйде
Озон жулга чыгарга.
Эй ауыр халь... Мöнким тöгöл
Жыламыйчы чыдарга.

Ўкреб-ўкреб жылады шуй
Öйдян чыгыб киткяндя;
Урам иңняб калык киля,
Зур ачыкка житкяндя.

Бöтöн урам жярминкя кюк
Шау киляляр, урман кюк
Ауыр халляр. ай бик ауыр,—
Жыламаган кешюк жук.

Салдатларнын кайсылары
Интегешеб жырлыйлар,
Озатыучы катын кызлар
Кеткелдяшеб жылыйлар.

Шул чагында булган халне
Читен рятляб äйтеўе...
Ўлек кюмеў ничек була,
Шулай салдат китеўе.

Сугыш бетеб, исяннектя
Кюрем микян улымны,
Äлля кюрмей ўлярем ме,—
Кöн дя кöтям ўлемне?..

II.

Почта жаны шыгырым,—
Ачмый озак тоталар;

Кай-бер кеше кӧтмӧйчен.
Ӧйгя таба кайталар.

Питеремнян жазыу жук.
Ӧч-дюрт айлаб буады инде.
Иванымнан аннан сун
Ике-жазыу килде ӓле.

Бу почтада килмися,
Харяб эшем, чик кӧйсӧм:
Ӱзем кана гел жазам—
Атна сайын [illegible].

Ӱзямгийе жиб сурсам.
Когом чига. жавач жук.
Ӓпя Симун Иваны
Ӱлгян икян бытерук.

Плинга тӧшкя гагыгун
Бигюк айбыт эш тӧгӧл:
Жир казыбы, ач тотыб,
Интектереб бетерер.

— Александыр Кючтиятич,
Жук мы жазыу Питердян?
Бу жул почта дур шыл,
Бик кюб иноти китерган.

— Сагин [illegible] бер, [illegible]
Тик [illegible] лер.
— Хол [illegible] кирячы,
Пит [illegible] ,

III.

Эй сӧйӧкӧй Ӓтей, Ӓней!
Мӓнӓ тагы хат [illegible]м.
С[illegible], рӓхмӓт, онотмойсоз,—
Атип сайын хат алам,
Син дӓ, жӓн дӓй кӧргӓн кунӹм,
Арыу тыныӊ торасыӊ?
Кайгы-хасрӓт [illegible] мы.—
Бик зур [illegible] булмасын?
Син дӓ, бӓлӓм, [illegible] улым,
Н[illegible] хӓл[illegible] белӓн торасыӊ?
[illegible]
Нӓй [illegible] [illegible]?
Ӓтей, Ӓней, [illegible],
Минем ӧчӧн кӧйӓмӓгез.
Мине [illegible] да
[illegible] хӓбӓр сӧйлӓгез.
Аста салам булган чакта,
Торлоп [illegible] гелӓр,
Уйын-колкӧ [illegible] бӓлӓ
[illegible] [illegible] [illegible].
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

Тӧтӧн тӧгӧл, пушкысм да
Беряўне-дя куркытмый.
Ӓтей, Ӓней, жамагатым,
Кӧйӧнмягез, тюзегез:
Ач, жалангач булмассыздыр,
Сау булсагыз ўзегез.
Ӓйтер сюзем бетте бугай,
Жя, сау булыб торогоз!
Сездя, бигюк озакламый,
Хатыгызны салыгыз.

Бик кюбтян кюб сялям ӓйтям
Бабай беляп Ӓбейгя,
Ӓрняштяге кодаларга,
Аудый жырак—тютейгя.
Арам тыгыз, барына да
Атаб сялям ӓйтергя,—
Бик кюбтян кюб сялям дигез
Сораганга ӓр кемгя.

Без сугышка чыккан чакта,
Озаттылар тюряляр.
Ата-баба кюрмягянне
Безнен башлар кюряляр.
Висла сыуын чыккан чакта,
Бик кюбебез чирляде.
Бик кюб салдат кайтмыйынчы
Жат иллярдя жирляяде.

Без китярбез иртягя,
Кабчык салыб жилкягя;
Китмяс эйек иртягя,
Дошман тøя тенкягя.

Ауыр шинил ингемдя,
Кара кайыш билемдя.
Исян кайтыб тором микян
Тыуыб ўскян илемдя?..

Шинил баса ингемне
Кайыш кыса билемне.
Кара чячем агарса да
Онотмамын илемне.

IV.

Эй сөйөклө Иван улым!
Без дя синга жазабыз
Көн тормошон, ил хабярен,
Кючтинянч тя салабыз.

Äз булса да кюб ит инде—
Тугыз кадак сөхаре.
Жарты потук саласы ыйык,
Алмады бит почтаре.

Жортта халляр имен äле,
Бик исян, сау жөрөйбез.
Синен исяннегенгне дя
Бер Алладан телейбез.

Алашаны кюбтян тӧгӧл
Мобильзовайт иттеляр.
Бездян алган атлар белян
Казанга диб киттеляр.

Айгырыбыз бик кӧр жӧрӧй,
Тамагын нык туйдырам.
Бурлар алыб китмясен диб
Кӧн дя бикляб кундырам.

Оло сыйыр бызаулады.
Бу жул бикяч китерде
Жяш сыйыр да ауыр жӧрӧй,—
Инде жилем тутырды.

Пособие киля тора
Ике-ӧч айга бер табкыр.
Алля нишляб, шул кӧйӧ дя,
Кеся жагы таб-такыр.

Такыр булмый ничек булсын,—
Ар бер нястя бик кыйбат:
Жӧз меңнян дя артык хазер
Начар сыйыр, начар ат.

Мең ӧлӧш артты бар нястя дя
Элекеге бяядян:
Утыз меңняб алалар бит
Ӧч тяңкялек кязядян!

Бер сдерке ун биш тяңкя,
Сиксян тяңкя агач кӧряк.

Кыйбат булса булсын ыйы,
Ул да чыга бик сейряк.

Анаӊ шырны бетя дися,
Куркыб китям кай чакта:
Жöздян артык туныйлар бит
Спекулянтлар бер кабка!

Кюбтян тöгöл Кулаковны
Шикяр белян тоттолар,
Ун меӊ тянкя тюлямягяч,
Öтöрмянгя жабтылар.

Айдя жатсын, бигряк таман,
Бюрткян эйе борчагы.
Ачлы-туклы бер аз жатса,
Шикяр олö корсагы.

Шулай, улым, кеше хакы
Ичтя файда китермей.
Гадел тормош, эшляб туйыныу
Жакшы исемне бетермей.

Жазар сюзляр бетте бугай,
Жя, сау булыб тор, балам!
Алга таба-анаӊ сюзе,
Ул әйткянне мин жазам:

„Балакайым, арыу жöрö,
Ăр бер турда бул гадел,
Гаделлекне саклау öчöн
Жан бирергя бул äзер“.

Кояш чыгар әйләнеб,
Алма-агачка бәйләнеб;
Жазган булса, кайтырсың,
Сугыш жирен әйләнеб.

Дошман башы жәнчелсен,
Эштигеня чәнчелсен;
Сугыш берюк тукталсын,
Балакайым тиз кайтсын.

3-я Государственная Типография.